

tak záhy došla přerušení. Neboť to nutno míti na zřeteli: Vždycky, když odchází někdo, kdo platně pracoval, ozve se hlas litující odchodu a konstatující, že ještě mnoho mohlo býti vykonáno. Zhusta sluší spojití s takovými slovy význam ten, že k životnímu dílu zanechanému mohly přibýti kusy nové, stejného však charakteru a stejné jakosti, které s větším či menším zdarem i jinými mohou býti vyhotoveny. Jindy ten, kdo odchází, je nadán řídkou schopností objevovati nové dráhy a každé nové dílo je světlem rozžehnutým v temnotách, kam jiní nedovedou proniknouti. Každá mezera těžko se vyplňuje. Přece však snáze lze vyplniti mezeru způsobu prvního. Neboť dílo zůstavené ukazuje cesty epigonům. Jinak, vyskytne-li se mezera způsobu druhého. A v tom je její hluboká tragika, která je tím hlubší, když ten, kdo odešel, dávno ještě nedostihl hranic, které příroda normálně vyměřila člověku a když odešel v době, kdy každým činem vědeckým od dosažené mety spěl k vyšší dokonalosti.

Uznání náboženské společnosti islamské v Předlitavsku.

Napsal *prof. Dr. Ant. Hobza.*

Když vláda r. 1874 předložila parlamentu osnovu zákona o podmínkách uznání nových náboženských společností v Rakousku, vyslovila v motivové zprávě při zmínce o právu manželském názor, že sotva asi dojde kdy k uznání náboženské společnosti, která by nenáležela ani křesťanství ani židovství. Dnes, po okupaci a pak následující anexi Bosny se ovšem poměry změnily.

K dosavadním u z n a n ý m náboženským společnostem přistoupila nedávno nová: i s l a m s k á ritu hanifovského.¹⁾ Je to druhá náboženská společnost nekřesťanská, která u nás dochází zákonného uznání. Zajímavý právní zjev, jenž vyvolá řadu nových vztahů a otázek v oboru mezikonfesioním.

¹⁾ Hanifovci jsou přívrženci jedné ze čtyř škol vykladačů islamských pramenů zejména s ohledem na náboženské povinnosti věřících. Ostatní tři školy tvoří šafiovci, malikovci a hanbalovci. Hanifovská škola panuje výlučně v Turecku a krajinách, kde se uplatnil turecký vliv (srovn. *Juynboll*, Handbuch des islamischen Gesetzes, Leiden a Lipsko 1908, str. 26 sl.).

Uznání vyslovuje se zákonem z 15. července 1912 ř. z. č. 159, a sice článkem I. „podle následujících ustanovení“, která jsou obsažena v osmi paragrafech. Ustanovení tato jsou v podstatě: Zevní poměry příslušníků nové náboženské společnosti budou upraveny na podkladě samosprávy a sebeurčení, ovšem se zachováním státního dozoru, cestou nařizovací, jakmile bude zabezpečena jedna náboženská obec. Při tom jest především přihlížeti k souvislosti s islamskou organizací v Bosně a Hercegovině. Náboženské nadace islamské mohou býti zakládány i před konstituováním náboženských obcí (§ 1.). Za duchovní správce mohou býti se svolením ministerstva kultu povoláni také funkcionáři z Bosny a Hercegoviny (§ 2.). Vláda může zakázati bohoslužebné opatření, příčli se veřejným ohledům (§ 3.). Odstraněn s úřadu musí býti náb. zřízenec, jenž byl uznán vinným, že se dopustil zločinu, deliktu ze ziskuchtivosti, proti mravopočestnosti jakož i deliktu vyvolávajícího veřejné pohoršení, nebo zřízenec, jehož chování ohrožuje veřejný pořádek (§ 4.). Státní úřady mají dohlížeti k tomu, aby orgány nové náb. společnosti nevybočovaly z mezí své působnosti a aby vyhovovaly ustanovením zákonů a chystaného nařízení o zevních poměrech jakož i opatřením, která státní úřady učiní na těchto základech. K tomu cíli mohou úřady užiti pokut i jiných donucovacích prostředků (§ 5.). Náboženské společnosti islamské slibuje se povšechně i co do náb. úkonů a zřízenců stejná zákonná ochrana, jaké požívají ostatní uznané náb. společnosti. Také nauka islamu jeho instituce a obyčeje stojí pod touto ochranou, pokud neodporují zákonům státním (§ 6.). Pokud jde o manželství, vedení matrik o narozeních, sňatcích a úmrtích, zůstávají ustanovení zákona z 9. dubna 1870 ř. z. č. 51 v platnosti. Náboženských povinností ohledně manželství se toto ustanovení netýká (§ 7.). Zda-li a jakým způsobem mají se vedení matrik účastniti duchovní správce islamské, bude stanoveno nařízením (§ 8.).

Na prvý pohled je nápadno, proč zvolena pro uznání islamu forma zákona, když podmínky pro uznání nových náb. společností byly již povšechně stanoveny, a to zákonem z 20. května 1874 ř. z. č. 68, dle něhož vysloviti uznání náleží ministrovi kultu. Důvody byly tu různé.

Na základě zákona z r. 1874 nebylo by především možno již nyní uznati islamu, poněvadž podmínky onoho zákona nejsou dosud splněny. Proto musely býti zvláštním zákonem stanoveny podmínky jiné, lehčí.

První zákonnou podmínkou pro uznání nové náb. společnosti je, aby její nauka, bohoslužba nebo ústava (dokonce i její pojmenování) neobsahovala nic protizákonného nebo mravně závadného. Vysvětlivky ministerstva vyučování k tomuto bodu, obsažené ve vládní předloze zákona o islamu, jsou velmi zajímavé. Islamskému náboženství, zejména jeho staleté kulturní funkci, vydává se nejlepší vysvědčení, ač nelze popříti, že nauka obsahuje některé zásady s naším zákonodárstvím a s našimi názory mravními nesrovnalé. Ač tu není „zvláštních“ podmínek citovaného zákona z r. 1874, přece prý „všeobecné“ podmínky jsou dány, a lze přejíti přes různé vedlejší otázky (Beiwerk) tím spíše, jelikož na váhu padá celkové ocenění „historického a kulturního významu tohoto náboženství“. Stanovisko toto slouží naší správě kultové zajisté jen ku cti. Ale otázkou je, zdali by stejné stanovisko státní správa zaujala v případě, kde nehrají spolu momenty politické, na př. naproti nové, teprve se tvořící náboženské společnosti, jejíž řád by dovoľoval polygamií, otroctví (jako právní instituci), ius talionis, kamenování pro cizoložství atd. (srovn. zprávu komise panské sněmovny z péra *Ulbrichova* — č. 56. příloh ku stenogr. protokolu panské sněmovny sess. XX.). Vtipně poukazují vládní vysvětlivky k remedeure: ony součásti islamu, které odporují státním zákonům, nepřejdou prostě pod ochranu náboženským společnostem zaručenou, čili ochrana slibuje se islamu jen ohledně oněch zařízení, která se dají srovnati s domácím právem!

Druhou podmínkou zákona z r. 1874 je zabezpečení aspoň jedné n á b o ž e n s k é o b c e, zařízené dle požadavku téhož zákona. Ale kroky ku zřízení náb. obcí islamských nebyly dosud podniknuty, a motivy vládní vyslovují pochybnost ohledně jich zavedení „v době nejbližší“. Obtíže při tom jsou rázu zvláštního, jde o zásadní poměr myšlenky korporační k náboženským představám islamským, které vedly spíše k institutu náboženských n a d a c í (vakuf) jako základu náboženské správy lokální. Proto vyslovuje poslední odstavec § 1. nového zákona možnost zřizo-

vati náboženské nadace islamské i před konstituováním náb. obcí. Tak bude možno pomocí formy nadační postarati se o potřebné modlitebny, hřbitovy atd.

K těmto dvěma základním podmínkám přistupuje také zákonný požadavek, aby funkce duchovních zřízenců nových náboženských společností svěřovány byly pouze takovým osobám, které mají státní občanství rakouské. Ani tomuto požadavku nemohla by dle motivové zprávy náb. společnost islamská v prvních dobách vyhověti, nemajíc tu vůbec ústavů ku vzdělání duchovních správců, a bylo proto třeba zákona ku připuštění funkcionářů cizích. Vláda poukazuje ostatně k analogickému ustanovení § 11. cí. patentu z 8. dubna 1861 ohledně církve evangelické, dle něhož možno se svolením ministra kultu povolati církevní funkcionáře ze spolkových států německých. Dle § 2. zákona o islamu lze povolati se svolením ministra kultu náboženské zřízence toliko z Bosny nebo Hercegoviny. Ustanovení toto odpovídá zásadě, vyslovené v § 1., že totiž má býti hleděno k tomu, aby zjednána byla souvislost s náboženskou organizací islamskou v zemích anektovaných. Jelikož organizace žádné náb. společnosti v Rakousku (nehledě ku zcela výjimečné organizaci církve katolické) nevykazuje právní souvislosti s některou konfesí ať ve státě cizím ať v druhé polovici monarchie, lze si vysvětliti dotyčná ustanovení zákona o islamu jen snahou připoutati novou součást říše aspoň v ohledu konfesním těsněji ku Předlitavsku.

Nové náboženské společnosti slibuje zákon stejnou ochranu, jaké požívají ostatní uznané náb. společnosti. To platí v první řadě o ochraně v oboru práva trestního. Ovšem bylo třeba jistého omezení této ochrany s ohledem na okolnost, že nedošla celá nauka a všechna náboženská zřízení uznání státního. Proto obsahuje druhý odstavec § 6. ohledně islamské nauky, zařízení a obyčejů důležitou výhradu v tom směru, že se jim slibuje ochrana jen „pokud neodporují zákonům státním“. Motivy poukazují k § 303. tr. zákona, jenž stanoví trest na urážku uznané náb. společnosti. Pokud by urážka týkala se zařízení islamského, které odporuje zdejšímu právu, na př. polygamie, nebylo by možno v tom spatřovati přečin v cit. § definovaný.

Normy, které jsou obsaženy v §§ 3.—5. a které regulují právo

státní výsosti naproti nové konfesi, neznamenají žádné novoty. Zásady podobné byly vysloveny již dříve naproti jiným náboženským společnostem. Při této příležitosti nelze nepoukázat k základnímu nedostatku našeho práva konfesního, totiž k jeho roztržitosti a bezzásadnosti. Nejen že se naproti každé náboženské společnosti upravuje poměr státní moci jinak a zvláštními zákony, ale ani zásady společné neformulují se vždy stejně, nýbrž se stylistickými změnami, které vedou potom k různému výkladu, ačkoliv povaha věci různosti nevyžaduje. Je to příklad zákonodárné techniky nevyvinuté, jaká v jiných oborech sotva by byla možnou.

Všeobecný dozor státních úřadů nad tím, aby nová náb. společnost nevybočovala z mezí své kompetence a aby se řídila zákony a nařízeními státními, upravuje § 5. Obdobné ustanovení obsahuje však již § 60. zákona o zevních poměrech církve katolické ze dne 7. května 1874 ř. z. č. 50, dále § 15. zákona o uznání nových náb. společností z 20. května 1874 ř. z. č. 68 a konečně i § 30. zákona o náb. společnosti židovské ze dne 21. března 1890 ř. z. č. 57. Ale každá z těchto norem je jinak stylisována, ač jde o věc stejnou. Tak především co do osobností resp. orgánů kontrolovaných! Cit. § 60. mluví o „církevních orgánech“, cit. § 30. o „orgánech náboženských (kultových) obcí“, cit. § 15. o „uznaných náb. společnostech, jich obcích a orgánech“, kdežto § 5. zákona o islamu o „náboženské společnosti přívrženců islamu, jejích obcích a orgánech“. Jak může náboženská společnost v dle svých orgánů překročovatí meze své působnosti, je mi záhadou.

Podobně se věc má s otázkou, jakých nařízení státních mají jednotlivé náb. společnosti šetřiti. Cit. § 60. žádá zachovávání „přítomného zákona jakož i nařízení (Anordnungen) vydaných na jeho základě státními úřady a vyhovění každé žádosti jejich (sc. státních úřadů), vznesené dle tohoto zákona“. Při zmíněných „žádostech“ státních úřadů myšleno bylo zejména na případy, kdy dle §§ 8. a 26. může státní správa žádati za odstranění církevního funkcionáře. Shodné textování má v této části § 15. zák. o uznání náb. společností. Za to však § 30. zákona o náb. sp. židovské žádá zachovávání „zákonů jakož i nařízení vydaných na zákonném podkladě“ a § 5. nového zákona o islamu setření „zákonů jakož i chystaného nařízení o zevních poměrech

této náb. společnosti a nařízení státních úřadů vydaných na těchto základech“. Zcela zbytečno je rozlišování chystaného nařízení o zevních poměrech od nařízení jiných. Textování, které má zákon o náb. společnosti židovské, je nejpřiměřenější a stačilo by zajisté pro všechny náb. společnosti.

Těžko pochopitelné jsou důvody, které vedly rakouské zákonodárství k distinkcím ohledně zákazu opatření bohoslužebného z veřejných ohledů. Vychází li takové opatření veřejným ohledům se příčí od církevních orgánů katolických, je vláda p o v i n n a je zakázati („hat dieselbe zu untersagen“, § 17. zák. o zevn. pom.). Jde-li o takové opatření „pořadatelů“ islamských, m ů ž e je vláda zakázati (§ 3.). Ohledně židů pak n e n í z a b r á n ě n o („bleibt es unbenommen“, § 27. cit. zákona) vládě zakázati veřejným ohledům se příčí „shromáždění k účelům kultovým“, tedy ne každé „opatření“ ohledně bohoslužby!

V § 4. jsou uvedeny důvody, z kterých m u s í býti zřízenec náboženské společnosti islamské z úřadu odstraněn („ist von seinem Amt zu entfernen“). Mezi těmito důvody schází ztráta státního občanství, kterou uvádějí analogické normy ohledně funkcionářů katolických, židovských jakož i náboženských společností utvořených dle zák. z r. 1874 (sr. § 8. odst. I. zák. o zevn. p. c. kat., § 31. zák. o náb. sp. žid. a § 12. odst. I. zák. o uznání náb. společností). Proč tento důvod byl vynechán, není jasno, neboť výjimečné připuštění funkcionářů z Bosny a Hercegoviny sotva t a k o v é změny vyžadovalo. Dle zprávy komise sněmovny panské trvá zákonodárce mlčky na požadavku státního občanství také pro islamské duchovní funkcionáře, an výslovně zmocňuje státní správu uchýliti se od tohoto požadavku, ale bylo by prý záhodno, aby v chystaném nařízení onen požadavek výslovně byl zmíněn.

Za to nastává dle zákona o islamu n u t n ě ztráta úřadu také z toho důvodu, když chování dotyčného funkcionáře ohrožuje veřejný pořádek, kdežto u katolíků a náboženských společností dle zákona z r. 1874 v takovém případě vláda m ů ž e žádati za odstranění „z výkonu úřadu“, a u náboženské společnosti židovské „zůstává státnímu úřadu vyhraženo“ dotyčného zřízence s úřadu sesaditi — sesazení je tedy možné, ale nikoli nutné.

Ani způsob sesazení s úřadu v případech, kde se tak státi

musí, není jednotný. U katolíků a náb. společností dle zákona z r. 1874 sesadí s úřadu provinilého funkcionáře sama náb. společnost na žádost vlády, kdežto u židů provedě sesazení sám úřad státní. Zákon o islamu o kompetenci opatrně mlčí, ponechávaje mlčky rozhodnutí cestě nařizovací.

Je nápadno, že si těchto rozporů během projednávání zákona o islamu nikdo nepovšimnul, a že také *Ulbrich* jako zpravodaj panské sněmovny omezil se — stejně jako motivová zpráva vládní — na konstatování, že jde tu o analogické předpisy jako při jiných náb. společnostech.

Normy obsažené v §§ 3.—5. zákona o islamu mohly býti bez nebezpečí vynechány. Motivová zpráva vládní vysvětluje jich pojetí do zákona potřebou, aby kautely příslušné nabyly platnosti hned, ještě než dojde ku vybudování náboženské organizace a k vydání zmíněného nařízení o zevních poměrech téže konfese. Těžko si ovšem mysliti úřadování a zachovávání předpisů kompetenčních tam, kde schází úplně norma organizační. Ale když již byly tyto předpisy nutné v době přítomné, mohly býti uvedeny ve větší soulad s obdobnými předpisy staršími.

Zajímavou novotu obsahuje § 7. ohledně *m a n ž e l s t v í*. Uzaným náboženským společností je přiznáno u nás také právo asistence při oddavkách a právo vésti matriky o narozeních, sňatcích a úmrtích. Těchto práv nemá se dostati náboženské společnosti islamské, neboť zákon, o němž jednáme, zachovává ohledně mohamedánů v platnosti předpisy zákona z 9. dubna 1870 ř. z. č. 51 o manželství osob, které nepatří k žádné uznané náb. společnosti, t. zv. osob bezkonfesních v nejširším smyslu. Je tedy pro mohamedány i na dále (a bude také po organisování náboženských obcí) obligatorně předepsána civilní forma sňatku, a budou zmíněné matriky vedeny politickými úřady jako dosud. Po té stránce nenastane žádná změna. Stalo se tak patrně s ohledem na zcela odchylnou povahu manželského práva islamského, které nezná obligatorních úředních oddavek (ani úředního rozloučení manželství). V Bosně a Hercegovině rozhodují o manželských záležitostech t. zv. šeriátní soudy, u nás výlučně soudy státní.

Právní poměry ohledně manželství islamských nutno i v budoucnosti posuzovati dle občanského zákonníka. Zvláštní právo manželské vytvořené náboženskou společností islamskou nemá

u nás žádné platnosti. Tím nemá býti újma způsobena náboženským povinností co do manželství, jak výslovně a zbytečně zákon připomíná. Ohledně rozlučitelnosti manželství islamských zůstává v platnosti norma dosavadní, totiž § 115. obč. zák.

Islam je jediná u z n a n á náb. společnost u nás, jejíž členové jsou povinni uzavírat sňatek formou civilní. Snad je v tom první krok k nápravě našeho neobyčejně roztržitého a zastaralého práva manželského (?). Lze si jen přát, aby tato forma sňatku stala se závaznou i pro členy ostatních uznaných náb. společností.

Pokud jde o vedení matrik, má býti cestou nařizovací stanoveno, zda-li a jakým způsobem lze duchovní správce islamské připustiti ke „spolupůsobení“. To ovšem by znamenalo s hlediska právě řečeného opět krok nazpět ve vývoji našeho práva manželského, ač-li se nejedná o pouhé pomocné služby orgánů církevních orgánům státním, jimž by vedení matrik bylo ponecháno.

Snad by mohl nadhoditi někdo otázku, nebyla-li vyloučením náboženské společnosti islamské z účasti při oddávkách a vedení matrik porušena zásada parity uznaných náb. společností. Nutno doznati, že porušení parity nenastalo, neboť nejde o záležitosti, které by spadaly do autonomní nebo samosprávné sféry dotyčné církve, ani o úpravu poměru mezi církevním svazem nebo jeho členy a mocí státní. Záležitosti manželské jsou i u nás záležitosti občanské, zásadně ke kompetenci úřadů státních náležející. Částečné spolupůsobení úřadů církevních, které tu vystupují ve funkci pomocných orgánů státních, nemění na povaze těchto záležitostí ničeho. Toto spolupůsobení je ostatně stavem přechodným, jenž jednou ustoupiti musí definitivní úpravě ve smyslu zásady, že občanské záležitosti patří před úřad občanský čili státní.

Budiž poukázáno ještě k jedné zajímavosti terminologické. Zákon slibuje úpravu „zevních právních poměrů“ příslušníků islamu cestou nařizovací, jakmile bude zabezpečeno zřízení aspoň jedné náboženské obce. Úprava zevních poměrů není totožna s uznáním náboženské společnosti, jak správně motivy vysvětlují. Ve volbě cesty nařizovací nevidím z á s a d n í úchyly od způsobu dosavadního, na př. ohledně náboženské společnosti katolické a židovské, kde většina otázek sem spadajících upravena byla přímo zákonem, a jen nepatrná část nařízeními, zákon doplňujícími. Vždyť hlavní zásady pro úpravu oněch zevních záležitostí

jsou také v zákoně o islamu obsaženy, a tím směr oné úpravy určitě vytčen. Tolik je ovšem jisto, že podrobná úprava zákonná znamená lepší ochranu náboženské společnosti i její členů, zejména pokud jde o možnost dovolati se rozhodnutí správního soudního dvoru (i když nepřehlízíme toho, co P r a ž á k uvádí v Rak. právu ústavním, 2. vyd., část. III., str. 360, pozn. 2.). Ale povšimnutí zasluhuje jiná okolnost. Když mají t. zv. zevní právní poměry býti teprve upraveny nařízením, je zřejmo, že dle názoru zákonodárce sám jich neupravuje. Normy zákona o islamu netýkají se ani zevních poměrů islamu ani vnitřních — jakých tedy? Je vidno, jak pojem zevních a vnitřních právních poměrů nebo záležitostí je dosud nevyjasněn (srov. zajímavé pojednání *Niednerovo*: Der Begriff der innerkirchlichen Angelegenheiten ve Festschrift für A. Thon, Jena 1911, a můj spis: Autonomie náboženských svazů v moderním státě, Praha 1910, str. 56. pozn. 8.). Zákonodárce vycházel asi z této úvahy: V přítomném zákoně jedná se pouze o uznání islamské konfese ve smyslu náboženské nauky a s tím souvisejících právních zařízení in abstracto, nikoli však o organizaci nového náboženského svazu ve smyslu právním na půdě státní; až k ustavení takového svazu dojde, budou j e h o zevní poměry upraveny nařízením. Zákon však nemluví o zevních právních poměrech islamské církve (náb. svazu), nýbrž o zevních právních poměrech p ř í s l u š n í k ů islamu. Že se zákon sám zevních poměrů členů náboženské společnosti islamské dotýká a že je upravuje, nelze popřít.

Na konec budiž krátce charakterisován stav právní zavedený zákonem o islamu! Změna nastala zejména v těchto dvou směrech:

1. Co do z á s a d n í h o p o m ě r u s t á t u k n á b o ž e n s k é m u z ř í z e n í islamskému (ritu hanifovského). Toto náboženské zřízení došlo (s uvedenou modifikací) in abstracto uznání ve smyslu rakouského zákonodárství a postaveno ve veřejném životě na roveň ostatním uznaným konfesím v Rakousku.

2. Co do právního postavení j e d n o t l i v c ů vyznání islamského. Vyznavači islamu mají naproti státu nyní zásadně stejné právní postavení jako příslušníci jiných uznaných konfesí. Mají zejména právo organisovati se ku sledování účelů náboženských a zakládati potřebné k tomu instituce jakož i školy (§ 4. zák. z 25. V. 1868 ř. z. č. 48 ve spojení s čl. XV. st. zákl. zák. z 21.

XII. 1867 ř. z. č. 142), ovšem za šetření všech příslušných předpisů státních. Za zmínku stojí také nárok na vyučování náboženství islamskému na školách obecných i středních dle § 5. zák. z 14. V. 1869 ř. z. č. 62, resp. § 4. zák. z 20. VI. 1872 ř. z. č. 86.

Za to nenastala změna:

1. Co do právní osobnosti islamské „náboženské společnosti“. Není tu dosud žádného islamského náboženského svazu (církve ve smyslu právním), jenž by spravoval své „vnitřní“ záležitosti a zejména pečoval o veřejnou bohoslužbu ve smyslu čl. XV. st. zákl. zákona z 21. XII. 1867 ř. z. č. 142. Zákon o islamu sám nerozmnožil počet veřejných náb. svazů u nás, nýbrž zjednal pouze podmínky pro utvoření nového takového svazu. Zákonem uznané formy pro organizaci mohamedánů jsou: náboženské obce a nadace. Pokud nebude tu vůbec žádné organizace, nelze ovšem dobře mluvit ani o veřejné bohoslužbě ve smyslu cit. st. zákl. zákona, a není tu také nikoho, kdo by mohl právo na veřejnou bohoslužbu před říšským soudem reklamovat nebo na jeho porušení si ztěžovat.

2. Co do manželských záležitostí mohamedánů. V oboru práva manželského zůstávají příslušníci islamu jako dosud podrobeni týmž normám jako osoby bezkonfesní.

O povinnosti dogonu.

Příspěvek k poznání kmetovského práva.

Dr. A. Hassmann.

Právo kmetské jest modifikovaným, naturálním dědičným pachtem.¹⁾ Jako takové ukládá vzájemné povinnosti i propůjčuje vzájemná práva oběma stranám smluvním. Povinností agovou principiálně jest poskytnouti kmetu užívání kmetovského statku za alikvotní část hrubého výnosu téhož. Právem kmeta jest užívati kmetovského statku za dávkou, kterou určuje zmíněné právo agovo, za praestaci haku. Jestli jest kmet nejen povinen

¹⁾ Srv. Kadlec: Agrární právo v Bosně a Hercegovině. Praha 1903, str. 1, 49.